

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04
Одеського державного університету внутрішніх
справ, 65014, місто Одеса, вул. Успенська, 1*

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора

Ірини Миколаївни Шопіної

**на дисертацію Коваля Марата Петровича на тему «Основи доктрин
адміністративного судочинства у демократичних державах:
компаративний аспект», подану на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і
процес; фінансове право; інформаційне право**

I. Актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами, темами. Дослідження основ доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах у компаративному аспекті є актуальним з кількох причин:

1. Забезпечення верховенства права. Адміністративне судочинство відіграє ключову роль у захисті прав і свобод громадян від неправомірних дій державних органів. У демократичних державах принципи верховенства права та справедливого судового розгляду є основою правової системи, а порівняльний аналіз дозволяє виявити найкращі практики для вдосконалення національних систем.

2. Глобалізація та гармонізація права. У сучасному світі зростає потреба в гармонізації правових стандартів, зокрема в адміністративному судочинстві, через інтеграційні процеси, такі як співпраця в рамках Європейського Союзу чи інших міжнародних організацій. Компаративний підхід допомагає адаптувати міжнародні стандарти до національних особливостей.

3. Реформування судових систем. Багато демократичних держав, зокрема Україна, перебувають у процесі реформування судової системи. Вивчення доктрин адміністративного судочинства інших країн дозволяє запозичити ефективні механізми вирішення адміністративних спорів, підвищення прозорості та ефективності судових процедур.

4. Захист прав людини: Адміністративне судочинство є важливим інструментом захисту прав людини від зловживань влади. Аналіз доктрин різних країн допомагає виявити прогалини в законодавстві та практиці, сприяючи вдосконаленню механізмів судового захисту.

Додамо, що в умовах євроінтеграційних прагнень України та необхідності приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, дослідження доктрин адміністративного судочинства демократичних держав є важливим для розробки ефективних правових рішень, що сприяють зміцненню демократичних інститутів.

Таким чином, компаративне дослідження доктрин адміністративного судочинства сприяє обміну досвідом, вдосконаленню правових систем і зміцненню демократичних принципів, що робить тему надзвичайно актуальною в сучасних умовах.

Наголосимо, що наведені аспекти актуальності відображено і у тексті дисертації, що вказує на системне бачення проблематики дисертантом.

Слід сказати, що актуальність дисертаційної роботи додатково підтверджується тим, що вона узгоджується з п. 16 Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, що затверджені Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019; напрямом 2 Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року №179; загальноуніверситетською темою наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538),

темами наукових досліджень кафедр Одеського державного університету внутрішніх справ факультетів: «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» (реєстраційний номер 0123U103760), «Забезпечення прав, свобод і інтересів людини в сучасних умовах адміністративно-правовими засобами» (реєстраційний номер 0123U103596), «Євроінтеграційні тенденції захисту приватних інтересів у правоохоронній діяльності» (реєстраційний номер 0123U103596).

II. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі, підтверджується відповідністю принципів положень дослідження поставленим автором завданням, послідовним дотриманням обраної методики та методології, чіткою і збалансованою структурою, системним аналізом широкого й водночас репрезентативного кола наукових джерел з проблем адміністративного права і процесу, тощо.

Методологія дослідження зазначеної проблематики обрана відповідно до об'єкта та предмета дисертаційної роботи, виходячи із сформульованої мети та відповідних дослідницьких завдань. Для досягнення поставленої мети автором визначено одинадцять основних дослідницьких завдань, які є взаємопов'язаними, відображають головний зміст роботи і послідовно вирішуються в ході наукового дослідження, а саме: з'ясувати стан дослідження доктрин адміністративного судочинства (компаративний аспект) вітчизняною правничою наукою; визначити методологію дослідження доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах; розкрити пропедевтичні аспекти компаративного дослідження доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах; визначити поняття та сутність правової доктрини; провести дескрипцію принципів доктрини адміністративного судочинства; охарактеризувати понятійно-категоріальний апарат доктрини адміністративного судочинства;

з'ясувати сутнісний аспект доктрини адміністративного судочинства; розкрити концепт і систему адміністративного судочинства в державах англо-американського типу правової системи; провести дескрипцію доктрин і принципів Європейського суду з прав людини у сфері адміністративного судочинства; висвітлити доктрини адміністративного судочинства в аспекті принципів права романо-германського типу правової системи; охарактеризувати доктрини адміністративного судочинства в державах романо-германського типу правової системи.

У дисертації правильно використано сукупність методів наукового пізнання, що дало змогу забезпечити концептуальну єдність дисертаційної роботи. Методологічною основою дослідження стала система принципів, підходів та методів наукового пізнання. Так, серед принципів наукового пізнання використано такі як: об'єктивність, а також всебічність та повнота. Серед методів – логічні аналізу та синтезу; абстрагування, екстраполяції, індукції та дедукції, а серед підходів – аксіологічний, герменевтичний, історичний, діяльнісний, системний, порівняльний.

Оцінюючи концептуальну основу дослідження з огляду на її вплив на обґрунтованість висновків дисертації, варто відзначити цілісну й логічно вибудовану структуру роботи, узгодженість між розділами та підрозділами, що забезпечує послідовне нарощування наукового змісту та його інтеграцію в основні результати дослідження. Важливим позитивним аспектом є також коректний перехід від загальнотеоретичних і методологічних засад до прикладних положень, що мають потенціал практичного застосування.

У першому розділі обґрунтовується актуальність дослідження адміністративного судочинства в контексті незавершеності судової реформи в Україні та необхідності адаптації до європейських стандартів, що вимагає формування цілісної доктрини з урахуванням компаративного аспекту. Розкривається методологія дослідження, яка базується на природному розумінні права та цінностях справедливості, прав людини і верховенства права, що створює передумови для гуманного підходу до здійснення

правосуддя. Доводиться, що компаративний аналіз різних моделей адміністративної юстиції дозволяє виявити найкращі практики та зрозуміти вплив типу правової системи і державно-правового режиму на функціонування судочинства. Встановлюється необхідність використання широкого спектру методологічних інструментів, включаючи аксіологічний, герменевтичний, історичний та системний підходи для всебічного дослідження адміністративного судочинства. Наголошується, що порівняльно-правові дослідження є складним багатограним процесом, що потребує глибоких знань у галузі права, соціології, історії та політики через соціокультурну природу правових явищ.

У другому розділі формулюється авторське визначення правової доктрини як системної, теоретично обґрунтованої сукупності ідей, принципів і концепцій, що динамічно розвивається та впливає на правотворчість і судову практику через виконання інтерпретаційної функції. Виявляються специфічні особливості доктрини адміністративного судочинства, пов'язані з її тісним зв'язком із конституційним правом, адміністративним правом та міжнародним правом прав людини, що відрізняє її від інших видів правових доктрин. Виокремлюються та характеризуються принципи доктрини адміністративного судочинства, серед яких: теоретична обґрунтованість, системність і цілісність, динамізм та еволюція, верховенство права, забезпечення права на справедливий суд та пріоритет прав людини. Досліджується понятійно-категоріальний апарат доктрини, який виконує когнітивну, системну, комунікативну, гносеологічну та гарантійну функції, забезпечуючи точність розуміння правових норм та правову визначеність у сфері адміністративного судочинства. Характеризується доктрина адміністративного судочинства як динамічна система, що включає принцип відповідальності держави перед людиною, концепцію активної ролі суду у дослідженні доказів та концепт *actio popularis* для захисту публічних інтересів громадянами.

У третьому розділі розкривається специфіка загального права як системи, в якій основне джерело правових норм формується через судові рішення (прецеденти), що забезпечує єдиний підхід до судових рішень та рівність перед законом усіх суб'єктів, включно з державними службовцями. Узагальнюються три основні підходи до розуміння адміністративної юстиції: як широкий спектр заходів (включаючи позасудові процедури), як судова діяльність (обмежена судовим розглядом спорів) та як діяльність спеціалізованих судів або судових підрозділів. Аналізуються особливості правових систем США, Канади, Австралії та Нової Зеландії, які успадкували британську правову традицію, але адаптували її до власних умов та створили унікальні підходи до адміністративного судочинства. Обґрунтовується необхідність удосконалення українського законодавства для ефективного функціонування елементів прецедентного права, зокрема через відновлення прийняття постанов Пленуму Верховного Суду та розвиток позасудових форм вирішення спорів, включаючи медіацію. Досліджуються доктрини Європейського суду з прав людини у сфері адміністративного судочинства, включаючи загальні доктрини (*margin of appreciation*, позитивних зобов'язань держави, *legitimate expectations*) та спеціальні (податкові та соціально-економічні), які мають важливе значення для гармонізації національних правових систем із європейськими стандартами захисту прав людини.

У четвертому розділі характеризується романо-германська правова система з її принципами кодифікації, систематизації та основними засадами (законність, правова визначеність, рівність перед законом, справедливість, пропорційність), які забезпечують стабільність та передбачуваність правового регулювання. Встановлюється важливість зближення з принципами загальної правової системи в умовах глобалізації для формування єдиного правового простору та забезпечення ефективного захисту прав людини на міжнародному рівні. Констатується наявність проблем у українському контексті, зокрема відсутність чітких критеріїв для

визначення підсудності адміністративних справ та недостатня інтеграція міжнародних стандартів у діяльність державних органів, що негативно впливає на реалізацію права на справедливий суд та захист найбільш вразливих категорій громадян. Обґрунтовується необхідність комплексного підходу до вдосконалення адміністративного судочинства через імплементацію кращих практик і міжнародних стандартів, включаючи процедурні гарантії, цифровізацію судочинства, збалансування інквізиційного і змагального принципів та впровадження медіації. Аргументується, що розвиток адміністративного судочинства в Україні має відбуватися на основі синтезу передового міжнародного досвіду та специфіки національної системи права для забезпечення ефективного і справедливого захисту прав громадян.

Аналіз рецензованої дисертації дає змогу стверджувати, що в результаті проведеного дослідження автор досягнув визначеної мети та виконав поставлені завдання. Причому сформульовані висновки та пропозиції є досить аргументованими й оригінальними, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці.

III. Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Обґрунтованість та достовірність отриманих результатів дослідження забезпечується кількома чинниками – широтою й різноманітністю опрацьованої джерельної бази, критичним аналізом норм чинного законодавства України, рішень судових інстанцій, матеріалів практичної діяльності, використанням різноманітних методів наукового пізнання, логічним і послідовним викладенням матеріалу.

Достовірність отриманих здобувачем результатів наукового дослідження підтверджується теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій роботи, а також застосуванням при проведенні дослідження достатньої кількості першоджерел.

Ознайомлення зі змістом дисертації, основними публікаціями дало можливість визначити основні наукові положення, висновки, пропозиції та

рекомендації, що сформульовані здобувачем. Вони характеризуються науковою новизною та відображають особистий внесок дисертанта у дослідженні адміністративної юстиції.

Серед найбільш вагомих, на нашу думку, положень наукової новизни дисертації є такі:

- уперше обґрунтовано особливості пропедевтичних засад компаративного вивчення доктрин адміністративної юстиції через необхідність використання бінарної класифікації за типом державно-правового режиму та за типом правової системи та урахування культурно-історичного контексту; функціонального аналізу; нормативно-правового регулювання; комплексного використання методологічного інструментарію; термінологічних відмінностей; культурної чутливості;

- уперше визначено та надано структурно-сутнісну характеристику системи принципів доктрини адміністративного судочинства (теоретичної обґрунтованості положень доктрини; системності та цілісності; принципу динамізму та еволюції; принципу верховенства права; принципу забезпечення права на справедливий суд; пріоритету прав людини);

- уперше здійснено опис понятійно-категоріального апарату доктрини адміністративного судочинства з виокремленням його функцій (когнітивної, системної, комунікативної, гносеологічної, гарантійної);

- уперше напрацьовано низку змін до національного права з удосконалення адміністративного судочинства (розробка законодавчих механізмів щодо чіткого розмежування юрисдикцій, виконання міжнародних зобов'язань, удосконалення судового контролю за виконанням рішень судів, незалежності суддів та організаційно-матеріального забезпечення судів, широкого використання письмового провадження, цифровізації та впровадженні електронного суду, використання штучного інтелекту, розвитку медіації тощо);

- удосконалено класифікацію наукових джерел, об'єктом гносеології яких є функціонування адміністративної юстиції в демократичних державах,

з виокремленням робіт, предметом ґносеології яких є: 1) організація функціонування судової системи загалом; 2) загальне розуміння, засади, доктрини адміністративного судочинства, його генеза та розвиток; 3) окремі аспекти здійснення адміністративного судочинства; 4) зарубіжний досвід функціонування адміністративного судочинства, порівняльно-правовий аналіз адміністративного судочинства;

- удосконалено модель імплементаційного механізму практики Європейського суду з прав людини з визначенням координаційної ролі Верховного Суду;

- дістали подальшого розвитку положення про властивість державам загального права єдиної системи судочинства без виокремлення адміністративних судів (через послідовне втілення ідеї відсутності привілеїв для держави в судочинстві та принципу рівності) та використання спеціалізованих інституцій для розгляду окремих адміністративних справ;

- дістали подальшого розвитку ідеї про іманентність національним системам права, що складають континентальне право, кодифікованості законодавства, принципів законності, правової визначеності та непорушності прав людини, які є додатковим фактором забезпечення стабільності й передбачуваності правового регулювання.

IV. Повнота викладу результатів дисертації в наукових публікаціях.

Результати дослідження повною мірою представлені в наукових публікаціях автора, які відповідають стандартам Міністерства освіти і науки України за змістом і спрямуванням, а також у виступах із доповідями на науково-практичних заходах, що загалом підтверджує високий рівень апробації дисертаційної роботи.

Основні висновки, рекомендації та положення дисертації, опубліковані у 39 наукових працях, з яких: 3 – монографії, 22 – наукові статті в фахових виданнях (з яких 6 – у періодичних виданнях іноземних

держав, що включені до науково-метричних баз Scopus та Web of Science), 14 – тези доповідей.

Щодо робіт, опублікованих у співавторстві, визначається особистий внесок дисертанта та невикористання у дисертації здобутків інших авторів.

V. Загальнонаціональне значення результатів дослідження. Результати дисертації мають практичну значущість і можуть бути використані у: *науково-дослідній сфері* – як аналітична база для подальших досліджень проблемних аспектів окремих напрямів удосконалення адміністративного судочинства в Україні (акт впровадження у освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 29.04.2025); *освітньому процесі* – під час розроблення навчально-методичних матеріалів, підручників, навчальних і методичних посібників, рекомендацій тощо з адміністративного судочинства (акт впровадження у освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 29.04.2025); *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності функціонування адміністративних судів та вдосконалення практики розгляду публічно-правових спорів; *нормотворчій роботі* – як джерело доктринально обґрунтованих підходів до вдосконалення законодавства у сфері адміністративного судочинства.

VI. Відсутність або наявність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікацій.

Аналіз дисертації та опублікованих праць М.П. Ковалю підтверджує дотримання принципів академічної доброчесності. Жодних фактів порушення, зокрема плагіату чи фальсифікацій, не виявлено. У дослідженні належним чином зазначено джерела при використанні ідей, тверджень і фактів.

Дисертаційна робота виконана державною мовою із дотриманням вимог наукового стилю.

VII. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

1. Враховуючи, що дисертація присвячена компаративному аналізу доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах, вбачається доцільним звернення до досвіду сусідніх держав, які входять до Європейського Союзу та які мають схожий історико-правовий розвиток, постсоціалістичну трансформацію правових систем та взаємодію з Україною у рамках європейської інтеграції. Зокрема, правові моделі адміністративного судочинства Польщі та Румунії містять низку практично релевантних рішень щодо інституційної організації адміністративної юстиції, порядку оскарження рішень органів публічної адміністрації та доктринального осмислення ролі адміністративного суду у демократичному правопорядку.

У зв'язку з цим варто зауважити, що дисертаційне дослідження не охоплює вказаного напрямку порівняльного аналізу, що є певною втратою з огляду на потенційну практичну цінність і прикладну значущість досвіду цих країн для України. Включення аналізу правових позицій і доктринальних підходів Польщі та Румунії дало б змогу не лише урізноманітнити компаративну базу дослідження, а й наблизити його результати до українських реалій.

2. Важливим елементом цілісності та завершеності роботи є обґрунтування можливостей впровадження виявлених доктринальних підходів у національну правову систему. У цьому контексті доцільним виглядає структурне виокремлення окремого підрозділу, в якому були б зосереджені результати аналізу перспектив адаптації і застосування відповідних теоретичних моделей в українських умовах.

3. У дисертації здійснено аналіз досвіду окремих держав щодо вирішення публічно-правових спорів, зокрема й тих, у яких адміністративні суди не виокремлені як самостійна ланка судової системи. Водночас такий підхід потребує обґрунтування з огляду на існування в Україні моделі адміністративної юстиції з чітко інституційно вираженими адміністративними судами. Залучення порівняльного матеріалу з

юрисдикцій, що реалізують інші концептуальні підходи до організації адміністративного судочинства (наприклад, інтеграція адміністративної юрисдикції у загальні суди), має бути обґрунтовано як з методологічного, так і з правозастосовного погляду.

Відповідне уточнення дозволило б уникнути можливих методологічних розривів у компаративному аналізі та сприяло б кращому розумінню релевантності запозичуваних елементів іноземного досвіду для вдосконалення національної моделі адміністративного судочинства.

4. У додатках до дисертації наводиться два акти впровадження отриманих результатів у наукову та освітню діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ. Однак, у вступі при визначенні практичного значення отриманих результатів ці дані не наводяться. Вважаємо, що дисертанту необхідно було вказати дані про наявність актів впровадження у вступі.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наведені вище критичні зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, певної неповноти розгляду окремих положень дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

VIII. Загальний висновок.

Зважаючи на викладене, вважаємо, що дисертація Марата Петровича Ковалю на тему: «Основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах: компаративний аспект» є науковою кваліфікаційною працею, що повністю відповідає вимогам, які висуваються до докторських дисертацій та встановлені Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197 (зі змінами і доповненнями). Автор дисертації, Коваль Марат Петрович, на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора

юридичних наук за спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

**професор кафедри
адміністративно-правових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

І.М.Шопіна

